

РОЗДІЛ І. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Анатолій Загнітко

УДК 81'23

ГРАМАТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА : НАЗИВНИЙ ↔ КЛИЧНИЙ У СИСТЕМІ ІМЕННИКОВОЇ КАТЕГОРІЙНОСТІ

У статті досліджено особливості тлумачення Юрієм Шевельовим називного і кличного відмінків зі встановленням їх функційного призначення, що й уможливило вченим диференціювання граматично незалежного й граматично залежного називного, формування останнім у низці випадків двоцентровості речення. Двовимірність граматично незалежного називного протиставлена в інтерпретації Юрія Шевельова одновимірності граматично залежного називного відмінка. Кличний відмінок у граматичній концепції вченого витлумачено не як відмінок, а лише як форму вираження звертання. У цьому разі сконцентровано увагу лінгвістом лише на одній із його функцій.

Ключові слова: граматична концепція Юрія Шевельова, кличний відмінок, називний відмінок, потенційний суб'єкт, адресат, опосередкований другорядний член речення.

Юрій Шевельов належить до чільних постатей української гуманітарної науки загалом і лінгвістичної зокрема. Його дослідження з проблем історії української та інших слов'янських мов, сучасної української мови та інші відкривають багато невідомого й незнаного, в них запропоновано оригінальне вирішення питань походження української мови та інших східнослов'янських мов – білоруської та російської. Юрій Шерех надзвичайно творчо підходив до висвітлення тих чи тих проблем граматики. Його розповідь завжди насичена теоретичними міркуваннями із послідовним заглибленням в аналіз фактичного матеріалу. В сучасній лінгвістиці відсутні не лише цілісні праці з висвітлення особливостей граматичної концепції Юрія Шевельова, а й немає студій із висвітлення окремих питань граматичної теорії одного з найвідоміших мовознавців ХХ століття. Аналіз підходів Юрія Шевельова до тлумачення морфологічного ярусу мови, а також розгляд ним окремих явищ цього рівня – іменниковості, дієслівності та інших – відбиває не лише власне-авторське осмислення усієї граматичної системи загалом та морфологічної зокрема, а й відображає особливості видозміни наукових підходів в історії лінгвістичної думки середини ХХ ст., її закріплення у студіюваннях ХХ – ХХІ ст. Усе це засвідчує актуальність дослідження граматичної концепції Юрія Шевельова. Особливої значущості заслуговує розгляд дефінування вченим у межах категорійної іменниковості називного й кличного відмінків як взаємопов'язаних, реченнєвотвірних відмінків, яким властивий особливий реченнєвотвірний потенціал і які можуть посилювати і/або послаблювати доцентрові та відцентрові реченнєві тенденції.

Метою дослідження постає встановлення основних величин тлумачення статусного виміру називного й кличного відмінків у межах морфолого-іменникової категорійності Юрієм Шевельовим із визначенням теоретичних основ і практичних засад, виявом закономірностей встановлення внутрішньореченнєвого виміру називного і кличного відмінків. Мета визначає необхідність вирішення таких завдань: 1) встановити основні концептуальні підходи до тлумачення Юрієм Шевельовим диференційних ознак називного і кличного відмінків у межах іменниковості; 2) з'ясувати найбільш істотні моменти кваліфікації категорійної відмінковості називного і кличного; 3) схарактеризувати визначальні компоненти дефінування Юрієм Шевельовим іменникових відмінків називного і кличного. Новизною студіювання є тлумачення цілісності концепції називного і кличного відмінків у межах іменниковості, обґрунтованої Юрієм Шевельовим, теоретичним же значенням пропонованого аналізу постає пояснення теорії іменникової відмінковості називного і кличного Юрія Шевельова на загальнотеоретичному тлі. Практичне значення дослідження мотивовано можливістю використання отриманих результатів в університетських фундаментальних курсах з історії лінгвістичних вчень, спеціальних курсах з історії мовознавства в особах, а також у створенні підручників і навчальних посібників з відповідних розділів.

У загальному частиномовному тлумаченні Юрія Шевельова визначальною тезою постає функційне навантаження відповідного слова в реченні, тому з-поміж трьох ознак іменниковості – значення предметовості, здатність відмінюватися у відмінках, здатність керувати і бути керованим – остання є студійована в розрізі прийменникового безпосереднього керування (Shevel'ov 208–211) та посередньо-прийменникового керування (Shevel'ov 211–218). У **відмінковій теорії** з опертям на послідовність форм залежностей у внутрішньореченнєвому просторі Юрій Шевельов вирізняє п'ять відмінків: родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий: *Назустріч ідуть старі люди з пляшками і каністрами джерельної води* (Andruxhovych, “Zhinky Yikhnikh Cholovikiv”) – родовий; *Стоячий воді потрібний доступ потоку з джерела, в іншому разі – риба загине* (Dimafov) – давальний; *Під час роверових погулянок з Мерічкою я часом люблю уявляти собі, ніби зі мною стаються якісь нещастя: я кудись задивляюся, повертаю не туди і падаю у воду, або навпаки – кочуся додолу з пагорба, ровер боляче прибиває мене зверху* (Andruxhovych, “Zhinky Yikhnikh Cholovikiv”) – знахідний; *Я стрімголов покотився крутосилом і отямився в доверху наповненій каламутною водою ямі* (Andriyashuk) – орудний; *Я довго стояв, дивлячись на зашумовану масу, яка гоготала і текла, наче хто тягнув її волоком у спертих викрутом водах* (Andriyashuk); *Тільки у воді все ж тягне на дно, а тут висихи догори ногами і не падаєш на підлогу* (Dimafov) – місцевий. Нижче додає до них граматично незалежний ↔ граматично залежний відмінок,

або нульовий – називний, пор.: *Шемрав дощ, обвалювалися окопи, і на дні схлипувала вода* (Andriyashyk); *Її волосся вже зовсім намокло, з нього струмочками текла вода, туш розмастилася, пекли очі, дощ заливав Фріцові папери на столі* (Andrukhovych, “Zhinky Yikhnikh Cholovikiv”). У твердженні про називний відмінок як граматично незалежний вчений має опертям речення, «поскільки дане слово є вихідний пункт речення, йому щось приписується і з ним уже прямо чи посередньо в’яжеться» (Shevel'ov 102), пор.: *Барвінок виростає на горбку* (Berdnyk); *Під тією тополею Травиця росте, Між травою зеленою Барвінок цвіте* (Hlibov); *Розрослися барвінок і м'ята на солдатській могилі* (Hryb); *Барвінки сині теж цвітуть у садах, по обійстях* (Hutsalo); *У вікна зазирали троянди, високі рожі, далі п'явся барвінок* (Ivchenko).

Роздуми про називний відмінок вчений розширює в тезі про те, що «вияв граматичної незалежності трапляється ще в т. зв. називному самостійному», котрий граматично не в’яжеться з реченням. Йому притаманні три позиції: перед, всередині і після речення (Shevel'ov 199), пор.: *Син селянина-кріпака, Тарас Шевченко був великим знавцем і виразником життя бідного поневоленого селянств* (Skoryk); *Перебендя старий, сліпий – хто його не знає* (Shevchenko); *До нас підійшли двоє братів – Петро і Василь – та їх батько* (Skoryk); *Ярчик <...> відзняв би колосальний сюжет - тіло у воді, гра двох текучих суб'єктів, смерть як оявлення сутності, чи то пак повернення до себе додому* (Andrukhovych, “Tayemnytsya”); *Недавно ювілей Драгоманова обходили як ювілей пророка «Нової України»*. *Тривожна ознака закам'янілості нашої політичної думки* (Dontsov); *У куточку, де сапери пропустили струмок під днищем, я розколунав цемент*. *Крижана вода* (Andriyashyk); *На танку двоповерхової дерев'яної колиби світився ліхтар, на скромній вивісці можна було прочитати: «Колиба "Жовта вода". Смачні страви зі свіжої риби, затишні кімнати, кваліфіковане обслуговування, відпочинок над озером та в лісі»* (Andrukhovych, “Zhinky Yikhnikh Cholovikiv”). Передреченнєвий (чи ініціально-реченнєвий) граматично незалежний називний відмінок Ю. Шевельов кваліфікує як називний уявлення, (*Син селянина-кріпака; Перебендя старий, сліпий*) а постреченнєвий (чи фінально-реченнєвий) – як підсумковий (*Тривожна ознака закам'янілості нашої політичної думки; Крижана вода*). Особливий вимір властивий внутрішньореченнєвим граматично незалежним називним, що «порушують одноцентровість речення» (Shevel'ov 199) і активізують випинальність, самостійність таких утворень.

Двовимірність граматично незалежного відмінка протиставлена одновимірному граматично залежному називному відмінку, «коли він узгоджується з іншим ім'ям» (Shevel'ov 199), що простежувано в синтаксичних позиціях присудка та прикладки: *Скриньки скриньками, але всередині в них буває й динаміт* (Hordiyenko); *Соловейко, цар співців, під млою ночі розливати почне свій любий срібний спів* (Chernyav's'kyu); *Ходить вечір по траві, по зеленій мураві* (Malushko). До цього треба додати особливий статус граматично незалежного називного відмінка у статусі співв'язу: *Морська вода – моя шкіра* (Andrukhovych, “Zhinky Yikhnikh Cholovikiv”); *Бальзам Варцабича – як вода життя* (Andrukhovych, “Tayemnytsya”).

Юрій Шевельов звертання, що граматично не зв'язане з реченням зі специфічним вираженням, не вважає окремим відмінком, оскільки «граматична стоїть поза реченням, і недоцільно називати кличну форму відмінком» (Shevel'ov 201), аргументуючи це тим, що «відмінок <...> показує припасування іменника до речення, а тут маємо якраз протилежне – виводження іменника поза межі речення» (Shevel'ov 201). *Стоїть дівча над бистрою водою, жалібно стіха говорить: «Бистра вода, візьми мене з собою, Бо я не можу на цьому світі жити!»* (Andrukhovych, “Zhinky Yikhnikh Cholovikiv”); *Прокиньтесь, люди, мужні і безстрашні!* (Berdnyk); *І ми почули голос: «Щиро вітаю вас, люди!»* (Berdnyk); *Хай, милі друзі, вам щастить у дружбі вірній, в праці мирній* (Ryl's'kyu). Свої міркування Ю. Шевельов підтверджує відповідним фактичним матеріалом: *О, краю мій, моїх ясних привітів не діставав від мене жадний ворог* (Teliha); *Сійся, рудо, засівайся! Серце, в тугу не вдавайся!* (Panch), що у своїх реалізаціях охоплюють два нерівнорядні вияви, оскільки *краю* в реченні *О, краю мій, моїх ясних привітів не діставав від мене жадний ворог* засвідчує семантично наголошеного адресата мовлення з відповідною нейтралізацією суб'єкта дії (вторинна функція кличного) – функція другорядного члена (детермінанта) речення, а *рудо, серце* в реченнях *Сійся, рудо, засівайся! Серце, в тугу не вдавайся!* реалізують функцію адресата – потенційного суб'єкта дії (← первинна функція – функція головного члена речення підмета (пор. погляди І. Вихованця (Vykhovanets', “Systema Vidminkiv” 140–142), М. Скаба (Skab 48–51)), Первинну функцію кличного відмінка реалізують і словоформи *Бистра вода* (*Стоїть дівча над бистрою водою, жалібно стіха говорить: «Бистра вода, візьми мене з собою, Бо я не можу на цьому світі жити!»*) і *люди* (*Прокиньтесь, люди, мужні і безстрашні!*). Інша річ форми кличного відмінка *люди, милі друзі* в реченнях *І ми почули голос: «Щиро вітаю вас, люди!»*, *Хай, милі друзі, вам щастить у дружбі вірній, в праці мирній* що в цьому разі виконують тотожну займенниковому іменнику семантико-синтаксичну функцію опосередкованого другорядного члена речення. Таким чином можна говорити про функційну трикомпонентність форм кличного відмінка, тому що у своїй функційно-семантичній парадигмі від охоплює функцію адресата – потенційного суб'єкта дії (первинна функція), що у формально-граматичній реченнєвій структурі репрезентує головний член речення підмет, семантично наголошеного адресата з нейтралізацією значення суб'єкта дії (вторинна функція), що на формально-граматичному рівні речення є другорядним членом речення, і функцію ідентифікації із займенником другої особи, що на формально-граматичному рівні речення постає опосередкованим другорядним членом речення. Перші два вияви кличного відмінка І. Вихованець кваліфікує як семантично складні, а третій – як полісемантичний (Vykhovanets', “Systema Vidminkiv” 142), що має опертям відповідні трансформаційні моделі речень та розпізнавання в них кількості виражених пропозицій (Zahnitko, “Teoretychna Gramatyka” 567–605).

Принципова відмінність між трьома функціями полягає в тому, що лише перша є первинною, а дві інші – вторинні. Водночас функція наголошеного адресата – нейтралізованого суб'єкта дії та функція семантичного ідентифікатора – максимально наголошеного адресата різняться між собою, тому що перша є вторинною, але безпосередньо походить із первинної, ґрунтуючись на первинних реченнєвих моделях з формою наказового способу відмінюваного дієслова, що в цьому разі узгоджується в особі й числі з відповідною формою кличного відмінка – підмета, функція ж семантичного ідентифікатора походить з вторинної функції наголошеного адресата – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії. Цим мотивовано те, що похідні з кличним відмінком ідентифікатором є семантично найскладніші. Первинна функція кличного відмінка інколи набуває власне-реченнєвого самодостатньої реалізації, постаючи у синтаксичній формі односкладного речення, які інколи кваліфікують як речення-звертання (Dudyk, “Zvertannya-Rechennya” 37–43; Dudyk, “Syntaksys Suchasnoho”; Zahnitko, “Ekvivalenty Rechennya” 79–91; Shul'zhuk 303–312), еквіваленти речення (Zahnitko, “Ekvivalenty Rechennya” 79–91; Shul'zhuk 303–312), комунікати (Zahnitko, “Teoriya Hramatyky” 321–347; Slyn'ko 286–292), пор.: «**Петре**, я осьдечки, тут, у школі, зерно перегортаю!» – *вдарив себе руками об поли та так і став, сам не зміг уже бігти до Петра. – **Тату!** – крикнув Петро до свого татка – діда Рятушняка – і в хромових чоботях повз Миколу й жінок протупотів* (Vinhranovs'kyu); ***Учитель мій!** Як ми тебе любили...* (Sosyuga). Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що форми кличного відмінка у первинній функції регулярно зустрічаються в ініціально-, внутрішньо- та фінально-реченнєвій позиціях, хоча квантитативні дані підтверджують найбільший вияв в ініціально-реченнєвій позиції (Karatayeva 17–20).

Для кличного відмінка Юрій Шевельов визначає лише одну функцію – функцію звертання. Теорію вокатива про три функції посилює наявність координованих форм іменниково-кличного відмінка (2-а особа) та форми відмінюваної дієслова (2-а особа). Свого часу О. Потебня, розглядаючи історію формування особово-дієслівних закінчень, констатував: «Особові закінчення, як знаки зв'язку підмета з присудком, утворилися з особових слів, що мали речове значення. До цього не було ще дієслова-присудка <...>, але його виникнення могло бути певним чином підготовлено» (Potebnya 93). Відомим також є міркування О. Мельничук про вираження в особових закінченнях індоєвропейського і праслов'янського дієслова, вжитого в позиції присудка, значення особи й числа суб'єкта (Vstup 371). Відповідна реалізація підмета створювала паралелізм граматики значення особи між ним та присудком, «що у формальному плані становило узвичаєне узгодження присудка з підметом» (Vstup 371). Констатована координація головних членів речення структурує синтаксично елементарне двоскладне речення й відбиває сильно виявлювану словозміну (синтагмально зумовлену (Zahnitko, “Slovnnyk Suchasnoyi Lihvistyky” 23)) категорію особи. Семантична структура дієслова своїм валентним потенціалом визначає наявність правобічного валентнозумовленого компонента-підмета з відповідним морфологічним вираженням. На думку М. Плющ, дієслівно-морфологічна категорія особи є синтаксично орієнтована, в іменниково-морфологічному корпусі їй надано статус функційно-семантичної (Plyushch 103), за твердженням І. Вихованця, морфологічна категорія особи в дієслова має відображувальний характер, набуваючи активного статусу в синтагмально зумовленому вимірі в координації з підметом (Vykhovanets', “Teoretychna Morfolohiya” 12). Розвиваючи заявлені підходи до кваліфікації категорії особи, варто наголосити на твердженні О. Єсперсена про кличний відмінок, який, за умови наявності в мові, завжди «вказує на те, що іменник вжито як другу особу» (Espersen 211), «кличний відмінок має завжди <...> другу особу» (Espersen 249). О. Потебня визначає кличний відмінок як прямий, наголошуючи, що «кличний відмінок, як і називний, має відповідне навантаження в реченні, перебуває не поза ним, а в ньому» (Potebnya 101). Відмінність кличного від називного ґрунтовано, на погляд лінгвіста, на формальних закономірностях узгодження, оскільки «кличний <...> є 2-а особа і, як така, узгоджуваний з 2-ою особою дієслова» (Potebnya 101). В аналізованих фактах Ю. Шевельов простежував одну із функцій кличного відмінка, який у своєму функційно-семантичному діапазоні містить реченнєвоцентрову функцію адресата – потенційного суб'єкта дії, послаблену реченнєвотвірну функцію наголошеного адресата – нейтралізованого суб'єкта дії, та функцію кличного ідентифікатора. Кличний відмінок є комунікативно орієнтованим, що підтверджує його маркованість щодо називного.

Називний і кличний відмінки об'єднують їх реченнєвотвірний статус, перебування в основних (первинних) функціях у предикативному зв'язку з присудком в основній формі його вияву – координації, а також потенційна можливість реченнєво відцентрового потенціалу, утворюючи самостійні ізольовані структури – висловлення, що реалізують у своїх виявах ситуативно зумовлені завдання. Перспективним є дослідження вияву кличного відмінка в усіх його трьох функційно закріплених і семантично мотивованих різновидах зі встановленням площин співвідношення / несівідношення з відповідними функціями називного. Для дослідження граматики концепції Юрія Шевельова, зокрема іменникової категорійності значущим є розгляд цілісної відмінкової системи, а також з'ясування кореляції називного і кличного відмінків, їхніх первинних і вторинних функцій з компонентами функційно-семантичних парадигм родового, давального, орудного та знахідного відмінків.

References

- Andriyashyk, Roman. *Lyudy zi Strakhu (People with Fear)*. Kyiv: Radyans'kyu pys'mennyk, 1983. Print.
 Andrukhovych, Sofiya. *Zhinky Yikhnikh Cholovikiv (Women of Their Men)*. Kyiv: Lileya–NV, 2005. Print.
 Andrukhovych, Yuriy. *Tayemnytsya (The Secret)*. Kharkiv: Folio, 2007. Print.
 Berdnyk, Oles'. *Chasha Amrity (Amrita's Bowl)*. Kyiv: Radyans'kyu pys'mennyk, 1966. Print.
 Chernyavs'kyu, Mykyta. *Materyne Sertse (Mother's Heart)*. Kyiv: Radyans'kyu pys'mennyk, 1978. Print.

- Dimarov, Anatoliy. *Na Koni i pid Konem (On the Horse and under It)*. Kyiv: Veselka, 1981. Print.
- Dontsov, Dmytro. *Dvi Literaturny Nashoyi Doby (Two Literatures of Our Era)*. Reprint of edition of 1958. L'viv: Prosvita, 1991. Print.
- Dudyk, Petro. "Zvertannya-Rechennya v Suchasniy Ukrayins'kiy Movi (Addressing Sentences in the Modern Ukrainian Language)". *Ukr. mova i lit. v shkoli (Ukrainian Language and Literature at School)* 5 (1971): 37–43. Print.
- Dudyk, Petro. *Syntaksys Suchasnoho Ukrayins'koho Rozmovnoho Literaturnoho Movlennya : Proste Rechennya, Ekvivalenty Rechennya (Syntax of Modern Ukrainian Literary Speaking Speech: Simple Sentence, Sentence Equivalents)*. Kyiv: Naukova dumka, 1973. Print.
- Espersen, Otto. *Filosofiya Hrammatiki (The Philosophy of Grammar)*. Moskva: Izd-vo inostrannoy literatury, 1958. Print.
- Hlibov, Leonid. *Bayky (Fables)*. Kyiv: Dnipro, 1979. Print.
- Hordiyenko, Kost'. *Zymova Povist' (Winter Story)*. Kyiv: Radyans'kyy pys'mennyk, 1966. Print.
- Hryb, Kuz'ma. *Khocha Lyst i ne Diyshov (Although the Letter Is Never Reached)*. Kyiv: Veselka, 1990. Print.
- Hutsalo, Yevhen. *Vybrani Tvory (Selected Works)*. Kyiv: Znannya, 2014. Print.
- Ivchenko, Mykhaylo. *Robitni Syly (Labor Powers)*. Kyiv: Dnipro, 1990. Print.
- Karatayeva, Anna. "Kil'kisno-Statystychni i Yakisno-Kvalifikatsiyni Parametry Form Vokatyva v Strukturi Khudozhn'oho Tekstu (na Materiali Khudozhn'oyi Prozy Pavla Zahrebel'noho) (Quantitative and Statistical and Qualitative and Qualificative Form Parameters of Vocative in the Structure of Literary Text (Based on the Prose of Pavlo Zahrebelnyy))". *Suchasne Linhvistychni Modelyuvannya (Modern Linguistic Modeling)*. Donetsk: DonNU, 2010. 17–20. Print.
- Malyshko, Andriy. *Tvory: V 10-ty t. (Works: in 10 Volumes)*. Vol. 2. *Poeziyi (Poetry)* (1940–1946). Kyiv: Dnipro, 1973. Print.
- Panch, Petro. *Povisti. Opovidannya. Humoresky. Kazky (Tales. Stories. Humoresques. Fairy Tales)*. Kyiv: Naukova dumka, 1965. Print.
- Plyushch, Marya. "Hramatychna Pryroda Katehoriyi Osoby v Imenakh i Diyeslovakh (Grammatical Nature of Category of Person in the Nouns and Verbs)". *Aktual'ni Problemy Hramatyky (Actual Issues of Grammar)*. Kirovohrad, 1997. Vol. 2. 100–103. Print.
- Potebnya, Aleksandr. *Iz Zapisok po Russkoy Grammatike (From the Notes on the Russian Grammar)*. Moskva: Uchpedgiz, 1958. Vol. 1/2. Print.
- Prokhorenkov, V. "Osobennosti Funktsionirovaniya Zvatel'nogo Padezha v Konstruktsiyakh s Imenitel'nyim Padezhom Lichnykh Mestoimeniy v Staroruskom Yazyke (Features of Functioning of Vocative in Constructions with the Nominative Case of Personal Pronouns in the Old Russian Language)". *Naukovyy Visnyk Kherson's'koho Derzhavnoho Universytetu. Seriya Linhvistyka (Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Linguistics)* 7 (2008): 110–114. Print.
- Ryl's'kyy, Maksym. *Vybrani Tvory : U 2-kh t. (Selected Works : In 2 Volumes)*. Vol. 1. Kyiv: «Ukrayins'ka entsyklopediya im. M.P. Bazhana», 2005. Print.
- Shevchenko, Taras. *Kobzar*. Kyiv: Dnipro, 1999. Print.
- Shevel'ov, Yuriy. *Narys Suchasnoyi Ukrayins'koyi Literaturnoyi Movy ta Inshi Linhvistychni Studiyi (1947 – 1953 rr.) (Essays on the Modern Ukrainian Literary Language and Other Linguistic Studies (1947 – 1953))*. Kyiv: Tempora, 2012. Print.
- Shul'zhuk, Kalenyk. *Syntaksys Ukrayins'koyi Movy (Syntax of the Ukrainian Language)*. Second ed. Kyiv: Vydavnychyy tsentr «Akademiya», 2010. Print.
- Skab, Mar'yan. *Hramatyka Apelyatsiyi v Ukrayins'kiy Movi (Grammar of Appeals in the Ukrainian Language)*. Chernivtsi: Misto, 2002. Print.
- Skoryk, Lesya. *Svit Slova (World of Word)*. Web. 12 Apr. 2016. Print.
- Slyn'ko, Ilarion, and Nina Huyvanyuk, and Mariya Kobylans'ka. *Syntaksys Suchasnoyi Ukrayins'koyi Movy: Problemni Pytannya (Syntax of the Modern Ukrainian Language: Problematic Issues)*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1994. Print.
- Sosyura, Volodymyr. *Vybrani Tvory : U 2-kh t. (Selected Works : In 2 Volumes)*. Vol. 1. Kyiv: Naukova dumka, 2000. Print.
- Teliha, Olena. *Vybrani Tvory (Selected Works)*. Kyiv: Smoloskyp, 2006. Print.
- Vinhranov's'kyy, Mykola. *Severyn Nalyvayko*. Kyiv: Veselka, 1996. Print.
- Vstup do Porivnyal'no-Istorychnoho Vyvchennya Slov'yans'kykh Mov (Introduction to the Comparative Historical Study of Slavonic Languages)*. Ed. by O.S.Mel'nychuk. Kyiv: Naukova dumka, 1966. Print.
- Vykhovanets', Ivan. *Systema Vidminkiv Ukrayins'koyi Movy (System of Cases of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1987. Print.
- Vykhovanets', Ivan. *Chastyny Movy v Semantyko-Hramatychnomu Aspekti (Parts of Speech in Semantic and Grammatical Aspect)*. Kyiv: Naukova dumka, 1988. Print.
- Vykhovanets', Ivan, and Kateryna Horodens'ka. "Teoretychna Morfolohiya Ukrayins'koyi Movy (Theoretical Morphology of the Ukrainian Language)". *Akadem. Hramatyka Ukrayins'koyi Movy (Acad. Ukrainian Grammar)*. Kyiv: Universytets'ke vydavnytstvo «Pul'sary», 2004. Print.

Zahnitko, Anatoliy. "Ekvivalenty Rechennya: Status, Obsyah i Funktsiyna Typolohiya (*Equivalent Sentence: Status, Scope and Functional Typology*)". *Linhvistychni Studiyi (Linguistic Studies)* 19 (2009): 79–91. Print.

Zahnitko, Anatoliy. *Slovnnyk Suchasnoyi Linhvistyky: Ponyattya i Terminy (The Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms)*. In 4 volumes. Donetsk: DonNU, 2012. Print.

Zahnitko, Anatoliy. *Teoretychna Hramatyka Suchasnoyi Ukrayins'koyi Movy. Morfolohiya. Syntaksys (Theoretical Grammar of the Modern Ukrainian Language. Morphology. Syntax)*. Donetsk: TOV «VKF «BAO», 2011. Print.

Zahnitko, Anatoliy. *Teoriya Hramatyky i Tekstu (The Theory of Grammar and Text)*. Donetsk: Noulidzh (donets'ke viddilennya), 2014. Print.

Дослідження виконано в рамках програми фундаментальних досліджень Міністерства світи і науки України (проект №0115U000088).

Надійшла до редакції 17 березня 2016 року.

GRAMMATICAL CONCEPTION OF YURIY SHEVEL'OV: NOMINATIVE ↔ VOCATIVE IN THE SYSTEM OF SUBSTANTIAL CATEGORIALITY

Anatoliy Zahnitko

Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology, Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background. Analysis of Yuriy Shevel'ov's approaches to the interpretation of the morphological tier of language, as well as his examination of particular phenomena of this level – substantiality, verbality, and others – reflects not only the author's understanding itself of all the grammatical system as a whole, and morphological one in particular, but also represents the features of modification of scientific approaches in the history of linguistic thought of mid-twentieth century, its strengthening in the studies of the XX – XXI century. The researcher's definition of nominative and vocative cases as interrelated within the categorial substantiality is of particular importance.

Purpose: to determine the main components of interpretation of the status dimension of the nominative and vocative cases within morpho-substantial categoriality of Yuriy Shevel'ov with the definition of theoretical foundations and practical principles, revealing the patterns of establishing internal sentence dimension of the nominative and vocative cases.

Results: In the case theory with reliance on the sequence of forms of dependencies in the internal sentence space Yuriy Shevel'ov distinguishes five cases: genitive, dative, accusative, ablative, locative. In the statement about the nominative as grammatically independent case the scientist relies on sentence. Two-dimensionality of grammatically independent case opposes to the one-dimensional grammatically dependent nominative that is traceable in syntactic positions of predicate and apposition.

Yuriy Shevel'ov did not consider addressing that is not grammatically linked to the sentence with a specific expression as an individual case. The forms of vocative case show functional three-componentity, because in its functional-semantic paradigm it covers the function of the addressee – potential subject of action (primary function) that is represented in formal grammar sentence structure by the main element of the sentence – subject, semantically emphasized addressee with neutralization of the value of the subject of action (secondary function) that is secondary element of sentence on the formal grammatical sentence level, and identification function with the second person pronoun that on the formal grammatical sentence level appears as mediated secondary element of the sentence. The theory of vocative of three functions is increased by the presence of coordinated forms of noun-vocative case (second person) and conjugated verb form (second person). Vocative is communicatively oriented case confirming its markedness regarding the nominative.

Discussion: Nominative and vocative cases are united by their sentence-generative status, stay in the main (primary) functions in predicative connection with the predicate in its basic form – coordination, as well as potential possibility of sentence centrifugal potential creating independent isolated structures – expressions realizing situationally caused tasks in their manifestations.

Keywords: grammatical conception of Yuriy Shevel'ov, vocative, nominative, potential subject, addressee, mediated secondary element of the sentence.

Vitae

Anatoliy Zahnitko is Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Acting Head of Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology at Donetsk National University. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorial linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

Correspondence: a.zahnitko@gmail.com